

УДК 343.13

МІЖНАРОДНЕ СПІВРОБІТНИЦТВО У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ: ПОНЯТТЯ ТА ПРОЦЕСУАЛЬНІ ФОРМИ

Підгородинська А.В., к. ю. н.,
доцент кафедри кримінального процесу
Національний університет «Одеська юридична академія»

У статті розглянуті та проаналізовані окремі загальні питання міжнародного співробітництва у кримінальному провадженні, зокрема, поняття нормативно-правової основи регулювання, визначено поняття «процесуальна форма міжнародного співробітництва», а також надано перелік останніх відповідей до КПК України.

Ключові слова: міжнародне співробітництво, правова допомога, екстрадиція, виконання вироків іноземних держав, перейняття кримінального провадження, міжнародні договори.

В статье рассмотрены и проанализированы отдельные вопросы международного сотрудничества в уголовном производстве, в частности, понятие нормативно-правовой основы регулирования, дано определение понятию «процессуальная форма международного сотрудничества», а также представлен перечень последних согласно УПК Украины.

Ключевые слова: международное сотрудничество, правовая помощь, экстрадиция, исполнение приговоров иностранных государств, передача уголовного производства, международные договоры.

Podgorodinskaya A.V. INTERNATIONAL COOPERATION IN CRIMINAL PROCEEDINGS: THE CONCEPT AND FORMS OF ACTION

The article observes and analyses certain issues of international cooperation in criminal proceedings, in particular, concept, legal foundations for regulation, concept of «the form of action in international cooperation» is defined, as well as list of latter according to Code of Criminal Procedure of Ukraine is submitted.

Key words: international cooperation, legal aid, extradition, enforcement of sentences of foreign states, transfer of criminal proceedings, international agreements.

Постановка проблеми. Україна є учасницею багатьох міжнародно-правових договорів у сфері міжнародного співробітництва та боротьбі зі злочинністю та кримінального судочинства, це потребує глибокого осмислення їх основних положень, теоретичної та практичної оцінки і розробки ефективних механізмів реалізації на національному рівні. Адже ефективність виконання прийнятих зобов'язань залежить від налагодженого внутрішньодержавного механізму реалізації міжнародно-правових норм.

Міжнародне співробітництво у сфері кримінального судочинства відбувається за різними напрямками та у різноманітних формах, кожна з яких знаходить своє регулювання у міжнародних договорах і має регламентуватися національним кримінальним процесуальним законодавством. Таке співробітництво здійснюється для досягнення цілей судочинства і може відбуватися на різних стадіях кримінального провадження.

В Україні на теперішній час набула чинності низка міжнародно-правових договорів у сфері кримінального провадження, норми яких спрямовані на врегулювання як традиційних, так і нових форм міжнародного співробітництва під час кримінального провадження.

Ступінь розробленості проблеми. Окремі питання взаємодії держав у сфері боротьби зі злочинністю, і, відповідно, у кримінальному судочинстві, висвітлювалися у роботах відомих дореволюційних російських учених: М.Ф. Владимирського-Буданова, І.І. Івановського, Д.О. Нікольського, Ф.Ф. Мартенса, Н.С. Таганцева, І.Я. Фойницького, а за радянських часів – Н.Т. Блатової, П.Н. Бірюкова, О.І. Бастрі-

кіна, С.В. Бородіна, Р.М. Валеєва, Л.Н. Га-ленської, І.І. Карпеця, В.М. Кудрявцева, Є.Г. Ляхова та ін. Після державних змін у демократичному напрямку міжнародне співробітництво набуло більш високого рівня та значення для укріплення прав та свобод людини і громадянина. У цей період перед вітчизняними та зарубіжними науковцями постала потреба та виникла можливість розкриття окремих аспектів міжнародного співробітництва під час кримінального провадження, в тому числі пов'язана із функціонуванням міжнародних судових органів. Авторами таких праць є О.І. Виноградова, О.Г. Волеводз, В.М. Волженкіна, В.М. Дрьомін, Н.В. Дрьоміна-Волок, Н.А. Зелінська, О.В. Касинюк, М.І. Костенко, С.А. Лобанов, І.І. Лукашук, В.Т. Маляренко, І.С. Марусін, В.В. Мілінчук, М.І. Пашковський, В.П. Пилипенко, М.І. Смирнов, О.І. Рабцевич та ін.

Виклад основного матеріалу. Співробітництво між державами у кримінальній процесуальній сфері традиційно набувало розвитку у контексті міжнародної боротьби зі злочинністю, появою взаємних зобов'язань, що виникали при укладанні міжнародних договорів, зокрема з питань розшуку та видачі злочинців, передачі засуджених осіб для відбування покарання, виконання вироків, здійснення кримінального переслідування, провадження окремих процесуальних дій та обміну юридичною інформацією. Для розуміння суті досліджуваного поняття необхідно звернутися до науки кримінального процесуального права.

Словосполучення «міжнародне співробітництво у боротьбі зі злочинністю» вказує на факт формування цього інституту на основі положень міжнародного та національного

права, а точніше – на зіткненні двох правових систем.

Науковцями досить детально розглянуте це питання і представлене тлумачення вищевказаного поняття. Так, О.Г. Волеводз визначає боротьбу зі злочинністю, як сукупність особливої державно-правової діяльності, яка здійснюється спеціалізованими (правоохоронними) органами, а також діяльність органів законодавчої та судової влади держави, неспеціалізованих органів виконавчої влади, громадських організацій, юридичних та фізичних осіб щодо забезпечення правового захисту інтересів людини та громадянина, суспільства та держави, що спрямовано на виявлення, розкриття, запобігання та розслідування злочинів, викриття, кримінальне переслідування і покарання винних у їх вчиненні, а також прийняття заходів щодо усунення причин і умов, які сприяли їх вчиненню, а також попередження злочинів. Така діяльність врегульована нормами міжнародного та внутрішньодержавного права і спрямована на захист інтересів особистості, суспільства, держави та світового співтовариства від міжнародних, транснаціональних злочинів, які мають транснаціональний характер [1, с. 11].

Із наданого визначення стає зрозумілим складність та багатоаспектність цього явища, такого, яке не обмежується кримінальною процесуальною сферою.

Міжнародна боротьба із злочинністю має свій специфічний зміст, що включає узгоджені між державами заходи щодо: 1) встановлення на міжнародно-правовому рівні злочинності та караності певних суспільно-небезпечних діянь та уніфікації на цій основі національного кримінального законодавства – криміналізації міжнародних злочинів та злочинів міжнародного характеру; 2) розробки та укладання міжнародних договорів та інших документів, які б регламентували організацію та процесуальні основи діяльності органів міжнародної юстиції, міжнародних правоохоронних організацій, інших органів, а також безпосередньо боротьбу зі злочинністю; 3) створення та формування на договірній або міжнародно-правовій основі органів міжнародної юстиції, міжнародних правоохоронних організацій та органів; 4) попередження злочинів, які готуються; 5) надання правової допомоги в сфері кримінального судочинства; 6) діяльність міжнародних судів (трибуналів) та інших органів міжнародної кримінальної юстиції; 7) виконання кримінальних покарань, призначених міжнародними судами (трибуналами), іншими органами міжнародної юстиції, а також вироками іноземних судів; 8) постпенітенціарний вплив; 9) цілеспрямоване формування стандартів попередження злочинності та поведінки із правопорушниками, координація діяльності в боротьбі зі злочинністю на міжнародному рівні; 10) надання матеріальної, професійно-технічної та іншої допомоги у боротьбі із злочинністю [1, с. 14].

Слід зазначити, що міжнародне співробітництво у боротьбі із злочинністю включає в себе всі заходи, які б сприяли чи безпосередньо впливали на нього: соціального, економічного, політичного, правового, криміно-

логічного характеру. Однак у сучасному світі з його динамічними процесами все частіше виникає потреба та необхідність здійснювати взаємодію (співпрацювати) саме в сфері кримінального процесу.

Під міжнародним співробітництвом у кримінальному процесі в кримінальній процесуальній науці пропонується розуміти діяльність, здійснювану слідчим, прокурором, судом відповідно до вимог законодавства, яке регулює кримінальне провадження, узгоджену з відповідними компетентними органами іноземної держави, а також міжнародними організаціями щодо отримання та надання допомоги в досудовому провадженні, судовому розгляді, а також у прийнятті інших заходів, необхідних для правильного вирішення кримінальних справ [2, с. 51].

КПК України у ст. 542 визначає, що міжнародне співробітництво у ході кримінального провадження складає систему правових заходів із метою надання правової допомоги шляхом вручення документів, виконання окремих процесуальних дій, видачі осіб, які вчинили кримінальне правопорушення, передачі засуджених осіб, тимчасовій передачі осіб і виконання вироків [3].

Також у теорії виділяється поняття «взаємодія установ юстиції у кримінальному судочинстві», під яким розуміється загальна для обох (декількох) сторін спільна діяльність компетентних установ юстиції держав (у тому числі спільний розгляд і прийняття рішень, їх виконання), яка пов'язана з порушенням, розслідуванням та вирішенням кримінальних справ, виконанням процесуальних рішень по них і захистом прав, законних інтересів осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві [4, с. 48]. При цьому використовується тоді, коли йдеться про взаємоузгоджену діяльність різних органів держави, цілі і завдання яких певною мірою співпадають (прокуратура, органи внутрішніх справ тощо), або різних структурних підрозділів одного державного органу [5, с. 97].

Аналіз літературних джерел та нормативно-правових актів із питань взаємодії (співробітництва) держав дозволяє виділити такі основні напрямки вказаної діяльності:

- співробітництво з питань криміналізації окремих протиправних діянь міжнародних (за вчинення яких передбачається юрисдикція міжнародних судових органів та установ) чи транснаціональних злочинів;

- співробітництво з питань створення та функціонування міжнародних судових органів з юрисдикцією щодо міжнародних злочинів;

- співробітництво у ході кримінального провадження між державами;

- співробітництво щодо попередження кримінальних правопорушень;

- співробітництво у пенітенціарній сфері [6, с. 1016].

Зрозуміло, що міжнародне співробітництво під час кримінального провадження є комплексним правовим інститутом і включає як норми кримінального процесуального законодавства, що регламентують власні кримінальні провадження у зв'язку із таким

співробітництвом, і норми міжнародного права, що регулюють міждержавні відносини чи відносини між Україною і відповідним міжнародним судовим органом (установою) з питань кримінального провадження, а також адміністративно-правові норми, що визначають порядок організації в Україні міжнародного співробітництва у кримінально-процесуальній сфері та управління таким співробітництвом.

З урахуванням всього вищевикладеного, вважаємо, що під міжнародним співробітництвом у кримінальному провадженні слід розуміти узгоджену з відповідним центральним (уповноваженим) та компетентним органом (установою юстиції) іноземної держави діяльність, здійснювану відповідним органом іноземної держави (відповідно до чинного для обох сторін міжнародно-правового договору / принципу взаємності, національного кримінального процесуального законодавства держав), пов'язану із здійсненням кримінального провадження (наданням правової допомоги щодо провадження окремих процесуальних дій, перейняттям кримінального провадження, екстрадицією, визнанням вироків судів іноземних держав та міжнародних судових органів та передачею засуджених осіб).

Звісно, співробітництво держав у кримінальному провадженні може будуватися лише відповідно до чинних у міжнародному праві та національних правових системах приписів. Такі приписи закріплюються в джерелах права, які регламентують взаємодію держав у кримінальному провадженні.

На даний час сформувалась така система нормативно-правових актів, чинних в Україні, які регламентують питання, пов'язані з міжнародним співробітництвом у кримінальному провадженні. При розкритті цього питання необхідно орієнтуватися на ст. 1 КПК України, яка закріпила положення про те, що порядок кримінального провадження на території України визначається тільки кримінальним процесуальним законодавством України, яке включає в себе відповідні положення Конституції України, міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, КПК України та інших законів України.

Таким чином, у вітчизняному кримінальному процесуальному законодавстві щодо питання регулювання міжнародного співробітництва виокремлюються декілька законодавчих блоків: конституційні норми, норми чинних міжнародних договорів та норми КПК й інших законів України. Що стосується блоку міжнародно-правових норм, то серед них можна виділити такі:

1. Універсальні багатосторонні міжнародні договори з питань прав людини (які регламентують питання, у тому числі і кримінальної юстиції), зокрема, Загальна декларація прав людини 1948 р., Міжнародний пакт про громадянські і політичні права 1966 р., Конвенція із захисту прав людини і основоположних свобод 1950 р.

2. Спеціальні багатосторонні міжнародні договори з питань боротьби з окремими видами правопорушень та злочинів, в яких питанням взаємодії держав присвячено окремі частини договору (наприклад, ст. ст. 4–9

Конвенції ООН про боротьбу проти незаконного обігу наркотичних засобів і психотропних речовин від 19 грудня 1988 р.; ст. ст. 6–8, 11–12 Конвенції про боротьбу з незаконними актами, спрямованими проти безпеки цивільної авіації від 23.09.1971 р. тощо).

3. Універсальні багатосторонні міжнародні договори з питань правової допомоги (Конвенція про правову допомогу і правові відносини у цивільних, сімейних та кримінальних справах від 22.01.1993 р.).

4. Спеціальні багатосторонні міжнародні договори з питань кримінального провадження (такі, що регламентують окремі види співробітництва у кримінальному провадженні. Наприклад, Європейська конвенція про видачу правопорушників 1957 р., Конвенція про передачу засуджених осіб 1983 р. тощо).

5. Двосторонні договори України про правову допомогу та правові відносини в цивільних, сімейних і кримінальних справах.

6. Двосторонні договори колишнього СРСР про правову допомогу та правові відносини в цивільних, сімейних та кримінальних справах, по яких відповідно до Закону України від 12.09.1991 р. «Про правонаступництво України», Віденської конвенції про правонаступництво держав щодо договорів від 23.08.1978 р. Україна є правонаступником, і в ній застосовуються положення цих міжнародних договорів СРСР.

7. Консульські конвенції та угоди, що регламентують окремі питання співробітництва в сфері кримінального провадження (наприклад, Консульська конвенція між Україною і Республікою Болгарія від 24.06.1996 р.).

8. Відомчі міжнародні договори.

Відповідно до ст. 9 Конституції України чинні міжнародні договори України, згода на обов'язковість яких надана ВРУ, є частиною національного законодавства України. При цьому, якщо міжнародним договором України, який набув чинності, передбачені інші правила, ніж ті, що передбачені у відповідному акті законодавства України, то застосовуються правила міжнародного договору (ч. 2 ст. 19 Закону України «Про міжнародні договори України» від 29.06.2004 р.).

Міжнародне співробітництво в сфері кримінального судочинства виходить за рамки національного кримінального процесу, на законодавчому та правозастосовному рівнях необхідно використовувати особливий підхід, який не є типовим для внутрішньодержавного кримінального процесу. Як зазначає О.Г. Волеводз, це проявляється в установленні особливого порядку зносин, спеціальних вимог до форми, змісту та порядку виконання запитів, підстав для відмови в допомозі та обмежень щодо використання інформації, яка передається іноземній державі. Важливо, що такий особливий порядок має бути законодавчо регламентований щодо всіх форм співробітництва, які відносяться до кримінального процесу.

Різноманітність та масштабність питань, з метою вирішення яких здійснюється міжнародне співробітництво у кримінальних справах, проявляється у його формальній формі (під якою слід розуміти зовнішній вираз певного змісту)

та напрямках (як лініях руху, шляхах розвитку). Конкретна форма міжнародного співробітництва реалізується в тих процесуальних діях, які виконує запитувана держава за запитом іноземного компетентного органу.

У науці кримінального процесу та в спеціальній літературі немає єдності щодо визначення останніх. Так, В.В. Меркушин до форм співробітництва відносить такі: 1) обмін інформацією, яка стосується організованої злочинності в цілому, і співробітництво з окремих питань (надання інформації про вчинені злочини і осіб, які їх вчинили; сприяння у проведенні оперативно-розшукових заходів на території держав, що здійснюють співпрацю); 2) обмін інформацією з правових питань; 3) видачу осіб; 4) взяття під варту для забезпечення видачі; 5) взаємну правову допомогу у вилученні і конфіскації доходів від незаконної діяльності; 6) здійснення кримінального переслідування; 7) розшук осіб; 8) проведення обшуків, виїмок, експертиз; 9) передачу предметів; 10) допити свідків, потерпілих, експертів та інших учасників процесу; 11) виклик обвинувачених, свідків, потерпілих, експертів у запитуючу державу; 12) повідомлення про обвинувальні вироки та про судимість; 13) передачу засуджених до позбавлення волі для відбування покарання у державі, громадянином якої він є; 14) визнання вироків іноземних держав [7, с. 51].

Вважаємо, що наданий перелік форм співробітництва є досить дрібним та безсистемним, оскільки виходить за межі певної процедури, і невідомо, який критерій було покладено автором в основу розподілу.

Окремі автори висловлюють позицію щодо виділення двох основних форм взаємодії: у формі договірно-правового механізму та у формі інституційного механізму [8, с. 34].

М.І. Пашковський пропонує диференціювати процесуальні і не процесуальні форми взаємодії – в залежності від об'єкта та правових засобів спільної діяльності. При цьому, у першому випадку йдеться про виконання певних процесуальних дій, які не врегульовано кримінальним процесуальним законодавством, однак мають місце при здійсненні співпраці (наприклад, обмін інформацією).

Також у науці висувається пропозиція щодо поділу форм співробітництва в залежності від давності їх існування на традиційні (правова допомога у вузькому сенсі, видача тощо) та нові (міжнародний розшук, арешт та конфіскація отриманих злочинним шляхом грошових засобів та майна, а також прибутків від злочинної діяльності; міжнародне співробітництво при розслідуванні комп'ютерних злочинів тощо) [9, с. 114].

Слід зазначити, що в літературі немає визначення поняття «форма» та «процесуальна форма міжнародного співробітництва».

Взагалі термін «форма» (лат. forma) у філософії означає, перш за все, зовнішнє вираження будь-якого змісту, а також внутрішню структуру, визначений порядок предмета або порядок протікання процесу [10, с. 268].

У теорії права термін «форма» означає устрій, вид, тип, структуру відповідних суспільних утворень або процесів [11].

Для виникнення кримінальних процесуальних відносин у сфері міжнародного співробітництва під час кримінального провадження, крім факту скоєння кримінального правопорушення, необхідним є їх ініціювання (привід для міжнародного співробітництва) шляхом надсилання прохання, запиту державою, в якій виникла необхідність співпраці. Така перша дія може породжувати цілу низку наступних процесуальних дій, пов'язаних з виконанням уповноваженими та компетентними органами держав прийнятих міжнародно-правових зобов'язань (або принципу взаємності) щодо проведення процесуальних дій, прийняття та виконання процесуальних рішень способом, визначеним кримінальним процесуальним законом у встановлений строк та, як правило, з подальшим інформуванням про результати запитуючу державу.

Слід зазначити, що специфічність процесуальних форм міжнародного співробітництва під час кримінального провадження проявляється в тому, що процедура їх реалізації може регламентуватися як КПК України, іншими законами України, так і міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана ВРУ у встановленому порядку, які відповідно до Конституції України, Закону України «Про міжнародні договори України» та КПК України є частиною національного (в тому числі і кримінального процесуального законодавства).

Тому зміст процесуальних дій, можливість їх здійснення та винесення процесуальних рішень або відмова в їх здійсненні чітко визначена кримінальним процесуальним законом. Процесуальні дії здійснюються, а процесуальні рішення приймаються у чітко визначеній послідовності. Так, за необхідності отримання правової допомоги про проведення процесуальних дій, суд, прокурор або слідчий за погодженням з прокурором надсилає до уповноваженого органу України запит про міжнародну допомогу у кримінальному провадженні, яке він здійснює. Уповноважений орган України розглядає запит на предмет обґрунтованості і відповідності вимогам законів та міжнародних договорів України. У разі прийняття рішення про направлення запиту уповноважений орган України протягом 10 днів надсилає запит уповноваженому органу запитуваної сторони безпосередньо або дипломатичним шляхом. У разі відмови у направленні запиту всі матеріали протягом 10 днів повертаються відповідному органу України з викладенням недоліків, або з поясненням причин неможливості направлення. Крім того, форма та зміст запиту, розгляд запиту та інші важливі питання детально врегульовані з урахуванням норм відповідних міжнародних договорів. При цьому чинні міжнародні договори України, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства. Якщо міжнародним договором України, який набрав чинності у встановленому порядку, встановлено інші правила, ніж ті, що передбачено у відповідному акті законодавства України, то застосовуються правила міжнародного договору.

У контексті постановки даного питання необхідним є розкриття і терміну «співробіт-

ництво», що етимологічно визначається, як сумісна діяльність, прийняття участі у сумісній справі (у боротьбі зі злочинністю, у сфері кримінального процесу тощо). При цьому термінологічно «взаємодія» найчастіше використовується тоді, коли йдеться про взаємоузгоджену діяльність або різних органів держави, цілі і завдання яких певною мірою співпадають (прокуратура, органи внутрішніх справ тощо), або різних структурних підрозділів одного державного органу (тому представляється несуттєвим вкладання різного змісту в зазначені поняття) [7, с. 97].

Вважаємо, що під процесуальними формами міжнародного співробітництва під час кримінального провадження необхідно розуміти зовнішній вираз, прояв узгодженої або сумісної діяльності, що виражається у визначеному кримінальним процесуальним законодавством порядку провадження окремих процесуальних дій та порядок прийняття та виконання процесуальних рішень, із урахуванням особливостей та відмінностей кожного з проваджень, обсягу, суб'єктів та предмету правового регулювання, а також наявності специфічної мети.

Серед процесуальних форм міжнародного співробітництва КПК України виділяє: 1) міжнародну правову допомогу при проведенні процесуальних дій; 2) видачу (екстрадицію) особи; 3) перейняття кримінального переслідування; 4) передачу засуджених осіб; 5) визнання та виконання вироків судів іноземних держав та міжнародних судових установ.

У напрямку розвитку співробітництва з питань створення та функціонування міжнародних судових установ з юрисдикцією щодо міжнародних злочинів законодавцем зроблено певні позитивні кроки. Слід зазначити, що такі кроки стосуються тільки визнання та виконання вироків міжнародних судових установ, а також прийняття осіб, засуджених такими судами до позбавлення волі (ст. 614 КПК України). При цьому навіть в контексті такої процесуальної форми, як визнання та виконання рішень міжнародних судових установ, навряд чи можливо реалізувати таке положення. Оскільки, по-перше, не зрозуміло, які установи є «міжнародними судовими», і чому визнанню та виконанню підлягають виключно вироків.

Висновки. Тому, вважаємо, необхідним є: регламентація кримінальним процесуальним законодавством співробітництва з міжнародними кримінальними установами. Зокрема, доцільно окреслити поняття «міжнародна су-

дова установа», визначити органи, які беруть участь у процесі взаємодії (уповноважені і компетентні); чітко окреслити юрисдикцію таких установ, форму і зміст, порядок та строки розгляду запитів, права та обов'язки осіб, яких може стосуватися запит; підстави для відмови, а також питання відшкодування витрат, пов'язаних із співробітництвом.

Процесуальними ці форми є тому, що їх реалізація відбувається згідно до заявленої процесуальної форми, а регламентація відбувається відповідно до кримінально-процесуальних норм, які містяться як в національних законодавствах держав, так і в міжнародних договорах. Процесуальні форми міжнародного співробітництва спрямовані на досягнення завдань кримінального провадження, сформульованих у ст. 2 КПК України, власних специфічних завдань, а в сукупності з іншими формами взаємодії – на протидію злочинності в цілому.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Волеводз А.Г. К вопросу о сущности и содержанию международного сотрудничества в борьбе с преступностью / А.Г. Волеводз // Международное уголовное право и международная юстиция. – 2007. – № 1. – С. 11-20.
2. Волеводз А.Г. Правовое регулирование новых направлений международного сотрудничества в сфере уголовного процесса. – М. – Изд-во «Юрлитинформ», 2002. – 462 с.
3. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. – [Електронний ресурс] // Режим доступу до акта: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651a_17.
4. Пашковський М.І. Особливості доказування у кримінальних справах, пов'язаних з наданням міжнародної правової допомоги : дис. ... кандидата юрид. наук : 12.00.09 / Пашковський М.І. – О., 2002. – 224 с.
5. Мичко М.І. Теоретичні і практичні проблеми організації роботи в апараті прокуратури області. – Донецьк, 2000. – 154 с.
6. Уголовный процессуальный кодекс Украины : Научно-практический комментарий / Отв. ред. С.В. Кивалов, С.Н. Мищенко, В.Ю. Захарченко. – Х. : Одиссей, 2013. – 1184 с.
7. Меркушин В.В. Борьба с транснациональной организованной преступностью / В.В. Меркушин / – М. : Амалфея. – 2 003. – 208 с.
8. Стрельцов С.А. Економічні злочини : внутрішньодержавні та міжнародні аспекти : навчальний посібник. – Одеса, 2000. – 377 с.
9. Волеводз А.Г. О формировании правовых основ новых направлений международного сотрудничества в сфере уголовного процесса государств – участников СНГ / А.Г. Волеводз // Прокурорская и следственная практика. – 2002. – № 3-4 (22-23). – С. 111-135.
10. Философский энциклопедический словарь. – М. : ИНФРА, 2006. – 576 с.
11. Юридична енциклопедія : в 6 т. / редкол. : Ю.С. Шемшученко (голова редкол.). – К. : Т. 6. – Т-Я. – 2004. – 768 с.